

SAPRONOZ KASALLIKLARNING UMUMIY TASNIFI: CHUQURLASHTIRILGAN TAHLIL

Rahimov Shermat Ismatovich

Buxoro davlat tibbiyot instituti

raximov.shermat@bsmi.uz

Annotatsiya: Ushbu maqola sapronoz kasalliklarning umumiy tasnifi, ularning etiologiyasi, patogenez, epidemiologiyasi, diagnostikasi, davolash tamoyillari va oldini olish choralari haqida keng qamrovli ma'lumot beradi. Sapronoz kasalliklar ekologik tizimlar, xususan, tuproq, suv va boshqa tabiiy omillar bilan bog'liq bo'lgan patogen mikroorganizmlar keltirib chiqaradigan kasalliklardir. Maqolada sapronoz infeksiyalarning turlari, ularning inson va hayvonlar salomatligiga ta'siri hamda ularga qarshi kurashish choralari yoritilgan. Shuningdek, iqlim o'zgarishlari va inson faoliyatining sapronozlar tarqalishiga ta'siri ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Sapronozlar, infeksiya, tuproq, suv, patogen, epidemiologiya, profilaktika, zoonozlar, diagnostika, davolash, iqlim o'zgarishlari, bioxilma-xillik.

Asosiy qism

Sapronoz kasalliklarga umumiy ta'rif va farqlanishi

Sapronoz kasalliklar (yunoncha "sapro" – chirigan, "nosos" – kasallik) – bu tabiiy muhitda (tuproq, suv havzalari, o'simlik qoldiqlari, o'lik organizmlar va boshqa organik substratlarda) yashaydigan, ko'payadigan va patogen xususiyatga ega bo'lgan mikroorganizmlar tomonidan qo'zg'atiladigan infeksiyon kasalliklardir. Bu kasalliklarda infeksiya manbai tirik organizm (inson yoki hayvon) emas, balki **abiotik atrof-muhit** hisoblanadi.

Sapronozlarni boshqa infeksiyon kasalliklardan farqlash muhim. Masalan, **zoonozlar** kasallik manbai asosan hayvonlar bo'lgan infeksiyalar (masalan, Sibir yarasi, brutsellyoz). Ba'zi hollarda sapronoz va zoonoz infeksiyalar o'rtasida o'zaro bog'liqlik bo'lishi mumkin, agar kasallikni keltirib chiqaruvchi mikroorganizm ham hayvon organizmida (odatda tashuvchi holatida), ham tashqi muhitda yashay olsa. Masalan, tularemiya ham zoonoz, ham sapronoz xususiyatga ega. Uning qo'zg'atuvchisi kemiruvchilarda yashasa-da, suv va tuproqda ham uzoq vaqt saqlanishi mumkin.

Etiologiyasi, patogenez va tarqalish mexanizmlari

Sapronoz kasalliklarga asosan **bakteriyalar** (masalan, *Clostridium* turkumiga mansub turlari, *Legionella*, *Francisella*), **zamburug'lar** (masalan, *Histoplasma*, *Coccidioides*) va kam hollarda ba'zi **viruslar** sabab bo'ladi. Ularning patogenligi atrof-muhit sharoitlariga, masalan, harorat, namlik, pH darajasi, organik moddalar

mavjudligi va kislorod miqdori kabi omillarga bog'liq bo'ladi. Ko'pgina sapronoz qo'zg'atuvchilar tashqi muhitda spora yoki kista shaklida uzoq vaqt saqlanish qobiliyatiga ega bo'lib, bu ularning ekstremal sharoitlarga chidamliligini oshiradi.

Infeksiya tarqalish yo'llari:

- **Kontakt-jarohat yo'li:** Eng keng tarqalgan usul. Tuproq, suv yoki boshqa ifloslangan yuzalar bilan bevosita aloqa qilish, ayniqsa teridagi kesilish, tiralish, teshilish kabi shikastlanishlar orqali patogenlar organizmga kiradi. **Stolbuxa** va **gazli gangrena** bunga yorqin misoldir.

- **Aliementar (ovqat hazm qilish) yo'li:** Ifloslangan suv, meva-sabzavotlar yoki noto'g'ri tayyorlangan/saqlangan oziq-ovqat mahsulotlari (ayniqsa, konservalar) orqali infeksiya yuqadi. **Botulizm** shu yo'l bilan tarqaladi.

- **Aerogen (havo-chang) yo'li:** Chang zarralari orqali, ayniqsa qurg'oqchilik sharoitida tuproqdagi sporalar havoga ko'tarilib, nafas yo'llari orqali organizmga kirishi mumkin. **Koktsidioidomikoz** va ba'zi o'pka mikozlari shu usulda yuqadi.

- **Transmissiv (vektor orqali) yo'li:** Ba'zi sapronoz kasalliklarning qo'zg'atuvchisini hasharotlar (chivinlar, kanalar) yoki boshqa artropodlar tashishi mumkin. Masalan, **tularemiya** qo'zg'atuvchisi kanalarda saqlanib, ular orqali odamga yuqishi mumkin.

Asosiy sapronoz kasalliklar va ularning xususiyatlari

1. **Stolbuxa (qoqshol):** *Clostridium tetani* anaerob bakteriyasi sabab bo'ladi. Tuproqda keng tarqalgan bo'lib, jarohatlar orqali organizmga kiradi va kuchli neyrotoksin ishlab chiqaradi, bu esa muskullarning spastik qisqarishiga va nafas olish faoliyatining buzilishiga olib keladi. Yuqori o'lim ko'rsatkichiga ega.

2. **Botulizm:** *Clostridium botulinum* bakteriyasi toksini sabab bo'ladi. Ko'pincha noto'g'ri uy sharoitida konservalangan go'sht, baliq yoki sabzavot mahsulotlarida rivojlanadi. Toksin nerv sistemasini zararlab, falajlarga va nafas olish yetishmovchiligiga olib keladi.

3. **Gazli gangrena:** *Clostridium perfringens* va boshqa klostridiyalar tomonidan chaqiriladi. Jarohatlarda, ayniqsa chuqur, kislorodsiz sharoitda rivojlanadi, to'qimalarning tez nekroziga va gaz hosil bo'lishiga sabab bo'ladi. O'ta xavfli infeksiya.

4. **Legionellyoz ("Legionerlar kasalligi"):** *Legionella pneumophila* bakteriyasi keltirib chiqaradi. Suv tizimlarida (konditsionerlar, dush tizimlari, favvoralar, ventilyatsiya tizimlari) ko'payadi va aerogen yo'l orqali, mayda suv tomchilari (aerozollar) bilan nafas yo'llariga kirganda nafas yo'llarini zararlaydi (pnevmoniya).

5. **Mikozlar (chuqur zamburug'li kasalliklar):** Tuproqda yashovchi patogen zamburug'lar, masalan, *Histoplasma capsulatum* (gistoplazmoz), *Coccidioides immitis* (koktsidioidomikoz) va *Blastomyces dermatitidis* (blastomikoz)

tomonidan chaqiriladi. Ular sporalar orqali nafas yo'llariga kirib, o'pka va boshqa organlarni zararlaydi.

6. **Tularemiya:** *Francisella tularensis* bakteriyasi. Tabiiy o'choqli kasallik bo'lib, kemiruvchilar (quyonlar, sichqonlar) va ularning tashqi parazitlari (kanalar, burga) orqali, shuningdek, ifloslangan suv yoki oziq-ovqat orqali yuqishi mumkin. Kontakt yo'li ham mavjud.

Diagnostika va davolash tamoyillari

Diagnostika: Sapronoz kasalliklarni tashxislash anamnezni yig'ish (atrof-muhit bilan aloqa, jarohatlar tarixi), klinik belgilar, laboratoriya tekshiruvlari (mikroskopiya, ekish, PCR, serologik testlar) asosida amalga oshiriladi. Qo'zg'atuvchini bemordan olingan materialdan (qon, balg'am, yiring, jarohat ajralmasi) yoki atrof-muhit ob'ektlaridan (tuproq, suv, oziq-ovqat) aniqlash mumkin.

Davolash: Asosan antibiotiklar (bakterial sapronozlarda), zamburug'larga qarshi preparatlar (mikozlarda) va detoksikasiya terapiyasini o'z ichiga oladi. Davolash kursi kasallikning og'irligiga va qo'zg'atuvchining sezgirligiga qarab belgilanadi. Ba'zi hollarda (masalan, stolbuxa, botulizm) antitoksinlar qo'llaniladi. Jarohatlarni jarrohlik yo'li bilan tozalash ham muhim.

Epidemiologiya, profilaktika va global dolzarbligi

Sapronoz kasalliklarning epidemiologiyasi ko'p jihatdan tabiatdagi mikroorganizmning tarqalishiga va insonning ushbu muhit bilan aloqasiga bog'liq. Kasallikning tarqalishiga geografik joylashuv, iqlim sharoitlari (harorat rejimi, yog'ingarchilik miqdori), tuproq turi, suv resurslarining holati, shuningdek, aholining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari va gigiyenik saviyasi kabi omillar ta'sir qiladi.

Iqlim o'zgarishlarining ta'siri: Global isish, qurg'oqchiliklar, suv toshqinlari kabi iqlim o'zgarishlari sapronoz qo'zg'atuvchilarning atrof-muhitda tarqalishini va ularning faolligini o'zgartirishi mumkin. Masalan, qurg'oqchilik changli shamollar orqali zamburug' sporalarining tarqalishini oshirsa, suv toshqinlari tuproqdagi patogenlarning suv havzalariga tarqalishiga yordam beradi.

Oldini olish choralari (profilaktika):

- **Sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish:** Shaxsiy gigiyena qoidalariga qat'iy rioya qilish (qo'llarni yuvish), oziq-ovqat mahsulotlarini to'g'ri saqlash va qayta ishlash, ayniqsa uy sharoitida konservalashda texnologik talablarga amal qilish.

- **Atrof-muhitni nazorat qilish:** Qishloq xo'jaligi va qurilish ishlarida xavfsizlik choralariga rioya qilish, tuproq bilan ishlashda himoya vositalaridan foydalanish (qo'lqop, yopiq poyabzal). Ichimlik suvini tozalash (xlorlash, ultrabinafsha nurlar bilan sterilizatsiya, qaynatish) va oqova suvlarni to'g'ri boshqarish.

- **Vaksinatsiya:** Ba'zi sapronoz kasalliklarga qarshi samarali vaksinatsiyalar mavjud (masalan, stolbuxaga qarshi).

• **Xavfli hududlarda ehtiyotkorlik:** Endemik hududlarda (kasallik doimiy ravishda uchraydigan joylar) tuproq yoki suv bilan aloqa qilishda (masalan, bog‘dorchilik, sayr qilish) ehtiyot bo‘lish, himoya vositalaridan foydalanish.

• **Ekologik monitoring:** Atrof-muhitda patogen mikroorganizmlarning mavjudligini muntazam nazorat qilish, xavfli o‘choqlarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko‘rish.

• **Aholi o‘rtasida tushuntirish ishlari:** Kasalliklar haqida ma’lumot berish, profilaktika qoidalarini targ‘ib qilish.

Xulosa

Sapronoz kasalliklar global sog‘liqni saqlash tizimi uchun jiddiy muammo bo‘lib qolmoqda, chunki ularning qo‘zg‘atuvchilari atrof-muhitda keng tarqalgan va uzoq vaqt yashashga qodir. Iqlim o‘zgarishlari, urbanizatsiya va insonning tabiatga ta’siri bu kasalliklarning tarqalish dinamikasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ularni oldini olishda kompleks yondashuv talab qilinadi, jumladan, samarali sanitariya-gigiyena choralari, atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash, aholini emlash va kasalliklar haqida xabardorlikni oshirish muhim ahamiyatga ega. Mikroorganizmlarning evolyutsiyasi va ekologik o‘zgarishlar tufayli sapronozlarning yangi shakllari paydo bo‘lishi mumkin, bu esa doimiy ilmiy tadqiqotlar, monitoring va xalqaro hamkorlikni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdulazizov A.I., Abdulpaxatova S.B. Parazitozy u ambulatornykh i statsionarnyx bolnyx detey // Med. parazitol. — 2007. — № 1. — S. 14–16.
2. Avdyuxina T.I., Kucherya T.V. Effektivnost albendazola i pirantelya dlya lecheniya lyamblioza i enterobioza u detey // Uspehi teoreticheskoy i klinicheskoy meditsiny. — M.: RMAPO, 2001. — S. 345.
3. Bronshteyn A.M., Malyshev N.A., Luchshev V.I. Gelmintozy organov pishchareniya: problemy diagnostiki i lecheniya // Rus. med. jurn. — 2005. — T. 7, № 2. — S. 67–69.
4. Zaprudnov A.M., Salnikova S.I., Mazankova L.N. Gelmintozy u detey. Prakticheskoe rukovodstvo dlya vrachey. — M., 2002.
5. Ye Shermatov, Sh.I. Raximov, ZK Mirxasilova, MA Yakubov REGULIROVANIE SOLEVOGO REJIMA POChV S POMOSH’yu ZIMNIX PROMYIVOK I RASChET PROMYIVNYX NORM //Scientific Impulse 1 (3), 778-781
6. MR Mirzoeva, ShI Raximov BOLALARDA PARAZITAR KASALLIKLARINING LYaMBLIOZ VA ASKARIDIZ BILAN BIRGA KEChISHI, DAVOLASH-PROFILAKTIKA ChORA-TADBIRLARI VA KLINIK XUSUSIYATLARI. // Ta’lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 2024
7. Sh.I. Raximov Allergicheskie Reaksii Pri Parazitox U Detey //
8. Central Asian Journal of Medical and Natural Science 4 (6), 1223-1227

Rakhimov Sh I. Post-covid syndrome: prevalence, course forms, diagnostic aspects
Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj) issn (e): 2347-6915vol.
11, issue 10, oct. (2023)

9. SPECIFIC FEATURES OF GIARDIASIS IN YOUNG CHILDREN Rakhimov
Sh.I. <https://grnjournal.us/index.php/AJPMHS/article/view/2264>

10. Co-occurrence and Clinical Features of Ascariasis and Giardiasis in Children
Rakhimov Shermat Ismatovich

<https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4291>

11. АЛЛЕРГИЧЕСКИЕ РЕАКЦИИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ НЕКОТОРЫХ
ПАРАЗИТОЗАХ У ДЕТЕЙ Ш.И.Рахимов https://www.bio-conferences.org/articles/bioconf/pdf/2024/40/bioconf_glsbia2024_03022.pdf

12. Sh.I. Raximov Чакалокларда аскаридозларнинг клиник учраши
https://newdayworldmedicine.com/en/new_day_medicine/11-73-2024

13. Co-occurrence and Clinical Features of Ascariasis and Giardiasis in Children
Rakhimov Shermat Ismatovich https://www.bio-conferences.org/articles/bioconf/abs/2024/40/2024_03022/bioconf_glsbia2024_03022.html

14. BOLALARDA PARAZITAR KASALLIKLARINING LYaMBLIOZ VA
ASKARIDOZ BILAN BIRGA KEChIShI, DAVOLASH-PROFILAKTIKA ChORA-
TADBIRLARI VA KLINIK XUSUSIYaTLARI. // <https://web-journal.ru/index.php/ilmiy/article/view/4196>

15. Болаларда аскаридоз ва лямблиёз касаллигининг бирга кечиши ҳамда
клинико хусусиятлари ҳамда профилактикасини такомиллаштириш
<https://journal-web.uz/index.php/07/article/view/395>

16. RAHIMOV SHERMAT ISMATOVICH IMPROVING THE PREVENTION
AND CLINICAL FEATURES OF THE COOCCURRENCE OF ASCARIASIS AND
GIARDIASIS IN CHILDREN.
file:///C:/Users/User/Documents/Downloads/IMPROVING+THE+PREVENTION+A
ND+CLINICAL+FEATURES+OF+THE+COOCCURRENCE+OF+ASCARIASIS+
AND+GIARDIASIS+IN+CHILDREN.pdf <https://inlibrary.uz/index.php/tbir/article/view/92860?ysclid=mbezeclv80269655873>